

פסחים קטז

משה שווערד

1. הרא"ש על פסחים פרק עשירי - סימן ל

דבר אחר מה דרכו של עני בפרוסה [דף קטז ע"א] **אף כאן נמי בפרוסה. הלכך בפסח מברכין על אחת ופרוסה אבל בשאר ימים טובים בצעינן אתרתי ריפתא שלימתא** דאמר רבי אבא (ברכות דף לט: שבת קיז ע"ב) חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת מ"ט לקטו לחם משנה כתיב ומפרשי רבנן דבימים טובים בעינן על שתי ככרות כמו בשבת דעיקר חיובא בשבת משום דלא נחית מן בשבת אלא הוה נחית בע"ש זוגי זוגי ובימים טובים נמי לא נחית אלא הוה נחית בעי"ט כמו דהוה נחית בע"ש הלכך בעינן ביו"ט למיבצע על תרתי ריפתא שלימתא כדבעי' בשבתא **ואתא לחם עוני וגרעה לחדא ואוקמא אפרוסה הלכך בעינן למיבצע אחדא ופלגא** וכי מבצע מנח לה לפרוסה בגווה דשלימתא ובוצע דאמר רב פפא [שם] הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מ"ט לחם עוני כתיב ביה. **ויש מביאין ראיה לדבריו מדקתני במתניתין הביאו לפניו מצה אלמא דליכא אלא חדא מצה שלימה. ולא נראה דמאי שנא פסח לענין לחם משנה משאר כל הימים טובים שלא יבצע (אלא) על שתי ככרות שלימים** דהא דדרשינן לחם עוני לפרוסה היינו אותו לחם שיוצא בו ידי אכילת מצה אבל המוציא פשיטא דעל שלימים בעינן כשאר ימים טובים

2. מרדכי על מסכת פסחים - אות תריא

דהכא לא קשה [דקאמר] הביאו לפניו מצה דמשמע דליכא אלא מצה אחת שלימה **דהיינו דוקא בימיהם שהיו עושין הסדר אחר סעודתן** ולכך לא היו צריכין אלא מצה אחת שלימה לעשות הסדר עליה דהא כבר בירכו ברכת המוציא ואכלו כל סעודתן אבל אנו שעושין הסדר בתחלה קודם הסעודה אז ודאי צריך שלש מצות כדפרישית

3. מרדכי על פסחים - אות תריא

ומברכין ענט"י ואע"פ שנטל קודם ההגדה דק"ל (קטו ע"ב) כיון דצריך למימר הלילא ואגדתא [חיישינן] דילמא אסח דעתיה וחצי מצה הנפרסת ישים (על) [בין] ב' השלימות ומברך המוציא על העליונה השלימה והיא השניה ואח"כ יברך על אכילת מצה על הפרוסה דכתיב לחם עוני ודרכו של עני בפרוסה [שם] לפי שברכת המוציא תדירה לכך קודמת לעל אכילת מצה ומשום לחם משנה צריך שתי שלימות כמו בשבת ואחר שבצע יתן לכל אחד כזית מכל אחת ואחת וכן מן המרור דכל אכילה המחויבת ברכה לפניו ולאחרי' צריך שיהא שיעורו כזית ועל הג' יקיים מצות כריכה ואוכל בלא ברכה [קטו]. [דהואיל] (הואיל) ולא איתמר הלכתא לא כהלל ולא כרבנן מברך אמצה לחודה ואכיל והדר מברך אמרור לחודי' ואכיל [הדר] (והדר) אכיל מצה ומרור בהדי הדדי בלא ברכה זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורך פסח ומצה ומרור ואוכל בזמן שביהמ"ק קיים דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו מצה ראשונה זכר לאותה מצה והאחרונה זכר לפסח שהיה נאכל בקינוח סעודה:

הגה"ה א"ר יוחנן חלוקין עליו חביריו על הלל [כו'] מדכתיב יאכלוהו [אפילו] כל אחת בפני עצמו מדלא כתיב יאכלו ואנא ידענא דאפסח קאי דכתיב לעיל ואכלו את הבשר והשתא דלא איתמר הלכתא נעביד תרתי [עכ"ה] [מן] ומן הדין היה לנו לעשות הכריכה לבסוף של הסעודה כדרך שהיו אוכלין הפסח על מצות ומרורים לאחר הסעודה אלא הואיל והתחיל [במצות] מצה ומרור בתחלת הסעודה הולך וגומר כל מצותו **וכן היה נראה לרבינו מאיר שבזמן שבהמ"ק קיים היו עושין כל הסדר אחר הסעודה ולא היו אוכלין מצת מצוה אלא לאחר שמלאו כריסן מקמח ובצקת ושאר דברים אבל אנו שכל סעודתינו ממצת מצוה כיון שאנו מתחילין בהלכותיה אנו עושין מצותיה זו אחר זו בלא הפסקה אמנם זכר לפסח אוכלין האפיקומן בסוף כל אכילה** ורמז בעלמא הוא למסובין ושוב אין אומרים אפיקו מיני מתיקה בקינוח סעודה כדי שלא יפוג טעם פסח מפיו:

4. הרא"ש על פסחים פרק שני - סימן כו

ובעלי מעשה וחסידיים והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין ולשין ואופין בעצמן כהיא דאמרינן מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה

5. העמק דבר על שמות פרק יב פסוק ח

צלי אש ומצות על מרורים. בפ' בהעלתך באכילת פסח דורות כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. למדנו דהפסח היא עיקר המצוה ומצות ומרורים טפלים לו. ... אבל הענין הוא כמו שביארנו בס' דברים בפ' שמור את חודש האביב דבמצות ספרו י"מ יש נפקותא

בין זמן שבהמ"ק קיים בזה"ז. **דבזמן שבהמ"ק היה קיים הי' מצות הספור בענין הפסיחה על הפתח שע"ז היה מורה אכילת הפסח.** והיו חוקרים ודורשים בזה הרבה. אבל בענין מצות אכילת מצה לא דרשו. ולא בא אלא לשם תודה על הגאולה כמו לחמי תודה. או לאותו תכלית של כל שבעת הימים וכמבואר שם. **משא"כ בזה"ז מצות הספור בענין חפזון שע"ז מורה מצות אכילת מצה.** ע"ז עונין דברים הרבה וכדכתיב אחר מצות אכילת לחם עוני כי בחפזון וגו' ושמה נתבאר בעזרו ית' טעמו ש"ד. והנה בפסח מצרים הי' התחלה לשני הזמנים. גם לזמן שאכלו ישראל פסח גם לזמן גלות. מש"ה היתה המצוה שיהא נדבר בשני הענינים. ומש"ה כתיבי כל א' בפ"ע. (וכ"ז רמזו מסדרי הגדה שהתחילו בכבל כשבאו לגלות כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים. ומבואר בנוסח הגדה של הרמב"ם שהיו מתחילים בזה הלשון **בבהילו יצאנו ממצרים כהא לחמא עניא כו'.** וזה פלא. **אבל מבואר יפה בדברינו שכיון שהגיעו לבבל לאכילת לחם עוני הקדימו לומר בבהילו יצאנו מצרים.** היינו בחפזון ואמרו שגם בארץ מצרים בזמן אכילת הפסח היתה המצוה לאכול המצות לחם עוני. היינו בפ"ע. **ובא להודיענו אז שכך אנחנו מעותדים לאכילת לחם עוני בגלות ושיהא ע"ז מצות הספור של בחפזון:**)

6. **בית יצחק: הלל בליל הסדר**

...והנה בפסחים (לו.) איתא "אמר שמואל לחם עוני לחם שעונין עליו דברים הרבה." וכתב רש"י "שגומרים עליו את הלל ואמורים עליו הגדה." והקשה המשנת יעב"ץ, הלוא דרשה זו היא דרשה מה"ת, והיאך יכול לומר שכוונת הפסוק היא שיש חיוב מה"ת לומר הלל בליל הסדר. הלוא הלל שאינו אלא לזכר הנס הוא מדרבנן. ועל זה תירץ רש"י ס"ל כרב האי גאון שהלל זה הוא הלל בשעת הנס, והלל בשעת הנס הוא מה"ת כמבואר בירושלמי הנ"ל.

ועיין במג"א (תכב:ה) שכתב "נשים פטורות מכל הלל מפני שהוא מעשהז"ג." אולם, המחבר (תעב:יד) כתב לגבי הלכות פסח "גם נשים חייבות בד' כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה." ומשמע שחייבות אף בהלל. ויש להקשות, הלוא הלל הוא מעשהז"ג, וצריכות להיות פטורות.

ועיין בתוס' (סוכה לח. ד"ה מי) שכתבו:

משמע כאן דאשה פטורה מהלל דסוכות וכן דעצרת וטעמא משום דמצוה שהזמן גרמא היא אע"ג דבהלל דלילי פסחים משמע בפרק ערבי פסחים (קח.) דמחייבי בד' כוסות ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה שאני הלל דפסח דעל הנס בא ואף הן היו באותו הנס אבל כאן לא על הנס אמור.

כלומר, שהלל שאומרים בתורת חיוב הרגל, נשים אינן חייבות לאומרו. אבל הלל הנאמר על הנס, נשים חייבות לומר הלל משום שאף הן היו באותו הנס. אך עדיין קשה, דא"כ נשים צריכות להיות חייבות בהלל של חנוכה, ומדברי המג"א משמע שפטורות אפילו מהלל דחנוכה.

ותירץ המשנת יעב"ץ שבאמת נשים פטורות מהלל שהיא מצוה עשה שהזמן גרמא, ואף אם היו באותו הנס. אבל הלל של ליל הסדר שונה משאר ימות השנה. ההלל של ליל הסדר הוא הלל על נס שנעשה להם עכשיו, שחייב אדם לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים. הלל זה אינו מעשהז"ג, וכמו שמרים שר שירה בשעת הנס, ה"ה שהנשים חייבות לומר הלל בשעת הנס ככל מי שנעשה לו נס. וחייב זה הוא חיוב דאורייתא ואינו בכלל מצוה עשה שהזמן גרמא.

7. **רמב"ם פירוש המשניות - מסכת פסחים פרק י משנה ג**

ר"א בן צדוק אומר חרוסת מצוה לדעתו שחייב אדם לברך אקב"ו על אכילת חרוסת ואינה הלכה:

8. **רמב"ם יד החזקה - הלכות חמץ ומצה פרק ז**

(יא) **החרוסת מצוה מדברי סופרים** זכר לטיט שהיו עובדין בו במצרים וכיצד עושין אותה לוקחין תמרים או גרוגרות או צמוקין וכיוצא בהן ודורסין אותן ונותנין לתוכן חומץ ומתבלין אותן בתבלין כמו טיט בתבן ומביאין אותה על השלחן בלילי הפסח:

9. **ספר פרי חדש על או"ח - סימן תעג**

ומ"ש וחרוסת יעשה עב כו'. בפרק ע"פ תנן הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוס' אע"פ שאין חרוס' מצוה ר"א בר צדוק אומר מצוה ובגרמא ואי לא מצוה משום מאי מייתי לה משום קפא. ראב"ץ אומר מצוה מאי מצוה ר' לוי אומר זכר לתפוח ור"י אומר זכר לטיט אמר אביי הילכך צריך לקהויי וצריך לסמוכי' תניא כוותיה דר"י אראב"ץ תבלין זכר לתבן חרוסת זכר לטיט **והרמב"ם**

בפי' המשנה כתב שלדע' ר' צדוק חייב לברך על אכיל' תרוסת ואינה הלכה אלא כת"ק דטעמא דתרוסת משום קפא אבל בחיבורו חזר בו ופסק כראב"ן משום דשקלי וטרו אמוראי אליביה והא דאמרינן התם האי חסא צריך לשקועי בחרוסת משום קפא לאו משום דס"ל כת"ק אלא דאף לראב"ן צריך לשקועיה משום קפא ומיהו לאו לגמרי פסק כוותיה אלא לחומרא פסק שהתרוסת מצוה מד"ס כדי לזרוזי לאינשי אבל חשש לסברת ת"ק וזהו שלא הזכיר שיברכו על התרוסת ...

10. ר"ן על הרי"ף מסכת פסחים דף כה עמוד ב

כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. כלומר לא יצא ידי חובתו כראוי אבל לא יצא ידי חובתו כלל לא קאמר ודכוותה בסוכה (דף כח א) א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך לאו דוקא דהא לא הוי טעמא דהיא אלא משום דילמא אתי לאמשוכי בתר שולחנו וכל היכא דלא אימשך לא סגי דלא יצא אלא ודאי כדאמרי'.

11. ערוך לנר על סוכה דף כח/א

שם לא קיימת מצות סוכה מימך: עיין בר"ן וריטב"א שכתבו אף שאינו רק גזירה דרבנן מכ"מ שייך לשון זה כמו במה שאמר ר"ג כל שלא אמר דברים האלה בפסח לא יצא ידי חובתו וכן שם בפסחים על המשנה דר"ג כ' הר"ן לא שלא יצא כלל אלא שלא עשה מצוה כתיקונה ומביא רא' מהכא אכן התוס' לעיל (דף ג' ע"א) כתבו שהפירוש הכא דמדאורייתא לא קיים מצות סוכה והנה התוס' בזה לשיטתם אזלו דגם שם בפסחים נראה כוונתם דמן התורה לא יצא ידי חובתו דכתבו דאתיא מואמרתם זבח פסח דע"י אמירה נעשה פסח ואתקש מצה ומרור לפסח ולענ"ד פירושים אילו דחוקים הם ולולא דברי הראשונים הי' נלענ"ד לפרש מתניתן דפסחים שאין הפירוש דאם לא אמר טעם פסח מצה ומרור לא יצא ידי מצות הללו אלא לא יצא ידי ספור יציאת מצרים שהרי ספור י"מ בליל פסח הוא מ"ע מלבד ע' של הזכרת י"מ שהיא בכל לילה כמו שאמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה וגו' והיינו ע"כ כמו שכתבו הפוסקים דכל ימות השנה לא צריך בכל לילה רק להזכיר יציאת מצרים בק"ש אבל בליל פסח צריך להאריך בספור אכן כדי שנדע כמה הוא שיעור לכל הפחות למען יצא ידי עשה של והגדת לבנך על זה קאמר ר"ג שליציא ידי חובת מצות ספור צריך להזכיר ג' טעמים של פסח מצה ומרור דבפסח צוה הכתוב בפי' כדכתיב ואמרתם זבח פסח הוא ל"ד וגו' ובמצה כתיב והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה דזה קאי על מצה ומרור כמו שאמר בעל הגדה בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצ' ומרור מונחי' לפניך ועיין מה שכתבתי בשומר ציון (מכתב ר"א) שם בגמרא אלמא אזרח גברי משמע:

12. מהרש"א על פסחים דף קטז/ב

גמ' כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור פסח על שום מה כו'. לא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן על שם מה דסגי להו בברכה על המצוה אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וחטאת דפסולין שלא לשמן וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה וע"כ אר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה וז"ש פסח על שם שפסח הקב"ה כו' שכבר היו ישראל במצרים תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד ע"ז שם כמ"ש איש שקוצי עיניו השליכו ובזביחת הפסח ומאכילת הצאן שהיא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה וכן מייתי ליה מואמרתם זבח פסח דמשמע ליה באכילת פסח מיירי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב (וזבחתם) זבח פסח לה' כדאמרינן התם ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה דהיינו נמי בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד גו' ויפדך ה' וגו' מצינו זכירה בפה כמו זכור את אשר עשה לך וגו' וזכור את יום השבת וגו' דהיינו שיזכור בפה שרחקך מן הטומאה לקרבך אל השכינה ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה כמפורש רפ"ב דבכורות גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ס' רבוא קליפות כו' ע"ש וכן לענין אכילת מצה כתיב ז' ימים תאכל עליו מצות גו' למען תזכור את יום צאתך וגו' דהיינו שתזכור שרחקך מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה לקרבך אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה כמ"ש בזה לעיל גבי מצה ע"ש מה כו'. כמפורש שם:

13. בית יצחק: הלל בליל הסדר

... בהגדה אנו אומרים "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ... לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל ... ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה", ואח"כ קורים את ההלל. והתוס' (פסחים קטז: ד"ה ונאמר) העירו על מה שאומרים שירה חדשה ולא שיר חדש וכתבו "דהכי תניא במכילתא כל השירות לשון נקבה חוץ משירה דלעתיד דלשון זכר כלומר שהנקבה יש לה צער לידה אף כל הנסים יש אחריהם צער חוץ מלעתיד שאין אחריה צער." כלומר, שכל השירות הן בלשון נקבה דומיא דאשה שיש לה צער אחר הלידה, שכל הנסים יש להם צער אחריהם, חוץ מהשיר שלעתיד לבוא שלא יהיה צער אחריו ולכן אומרים אותו בלשון זכר "שיר חדש." וראיה לדבריהם הוא ממזמור שיר ליום

השבת שהוא שיר לעתיד לבוא ולכן אומרים בלשון זכר. ועיין במ"ב (תעג:עא) שכתב שיש לשנות את נוסח ההגדה ולומר "וְנֶאֱמַר", דהיינו לשון עבר משום שהשירה היא על גאולת מצרים, ולכן השירה היא בלשון נקבה והשיר שנשיר בעתיד הוא השיר החדש של הגאולה. אך כל ההגדות כתבו לומר "וְנֶאֱמַר ... שירה חדשה" בלשון עתיד. ולכאורה גירסת המ"ב צודקת וגירסת ההגדות שלנו היא טעות, שאי אפשר לומר "וְנֶאֱמַר ... שירה חדשה" על גאולה העתידה. האם יש יישוב לגירסת ההגדה, או האם היא באמת טעות.

...

ועיין בעמק ברכה (עמ' עח) שתירץ ע"פ יסוד הנ"ל למה אנו אומרים ונאמר בלשון עתיד אף שאומרים שירה חדשה שמשמע שהשירה היא על גאולה שעברה. שהרי כשיצאו בני ישראל ממצרים השירה היתה שירה חדשה, לא על הגאולה העתידה, אלא על הגאולה של מצרים, שעדיין יש בה צער הגלות. לכן אנו שחייבים לראות את עצמנו כאילו יצאנו עכשיו ממצרים, אנו שרים את השירה הזאת. אנו לא מתפללין שנוכל לומר השיר חדש של הגאולה העתידה. אלא אנחנו מודיעים שאנו נאמר שירה חדשה, והיא השירה של גאולת מצרים. ואומרים ונאמר בלשון עתיד, שאנו מדמים את עצמנו כאחד מיוצאי מצרים שבאמת הם אמרו שירה חדשה, ולכן אנו אומרים שירה חדשה.

והנוסח של ההגדה מדויק כן. בהגדה אנו אומרים "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים ... לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל ... למי שעשה לאבותינו ולנו הנסים האלה הוציאנו מעבדות לחירות ... ונאמר לפניו שירה חדשה הללוי-ה." יש לנו חיוב אישית לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים ולפיכך אנו אומרים הלל (ההלל בשעת הנס).

ועל פי זה יש לתרץ מאמר בגמ' התמוה קצת. בפסחים (קטז:): איתא "אמר רבא צריך שיאמר ואותנו הוציא משם." ופירש רשב"ם "פסוק זה ואותנו הוציא משם שצריך להראות את עצמו כאילו יצא משום שאף אותנו גאל הקב"ה." ויש להקשות על דברי רבא, מה מוסיף רבא, הלוא אומרים בכל דור ודור וכו', וא"כ אנו מקיימים מה שחייבים לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים.